

19. STOLJEĆE – TRADICIJA I MODERNE NACIJE*

DR. IVO MAROEVIĆ

Filozofski fakultet, Zagreb

Katedra za muzeologiju

Tema sažeta u naslov savjetovanja "Muzeji - tradicija i moderne nacije", nije zatvorena u granice muzeja kao zgrada ili ustanova. Muzeji su u tom naslovu mišljeni kao stanovita metafora odnosa prema baštini, prema materijalnom svijetu prošlosti koji nas okružuje i iz kojega crpimo znanje i odnos prema prošlosti, u kojemu pokušavamo pronaći odgovore na vječna pitanja "zašto" i "kako", koja izlaze izvan klasičnog četverokuta onih pitanja koja određuju materijalni svijet kao što su: "tko", "što", "kada" i "gdje". Upravo su motivacija i instrukcija poticaji koji materijalni svijet prošlosti stavljaju u funkciju sadašnjosti i budućnosti. Razumjeti nastajanje i uvjete nastajanja i uporabe stvari i znati prihvatiti i iskoristiti njihove poruke u sadašnjosti za stvaranje neke nove budućnosti bez obzira na to što je pogled na materijalni svijet baštine usmjeren na prošlo, 19. stoljeće, a ne na ono 20, koje je upravo isteklo. Prava je filozofija odnosa prema baštini ne vraćati se u prošlost nego je pokušati razumjeti da bismo olakšali dosezanje nedohvatljive budućnosti. Naime, kad god joj se približimo, ona se pretvara u sadašnjost, koja se vječno pomiče na granici između prošlosti i budućnosti.

Cijelo je 19. stoljeće vrijeme velikih previranja u europskoj povijesti. U slijedu velikih društvenih mijena dolazi do naglog prijelaza

iz feudalnoga u građansko društvo. Taj je prijelaz bio označen krupnim društvenim lomovima što ih nazivamo revolucijom. Utemeljene su neke nove vrijednosti koje su se iz kolijevke tog novog doba - Francuske, brzo raširile cijelim kontinentom i prelile se u Sjevernu Ameriku. Bratstvo, sloboda i jednakost postale su čarobne formule novih društvenih odnosa, kvasac promjena koje su pridonijele brzom i snažnom razvoju gospodarstva, a time i napretka europskih zemalja. Kontinuitet i snaga transformiranih velikih sila (Francuske i Engleske) i stvaranje novih država ujedinjavanjem njihovih rascjepkanih područja (Njemačka i Italija) oblikuju novu političku sliku Europe. Stvaraju se nove države (poput Belgije ili Norveške). U višenacionalnim državama, poput Austrijskog Carstva, jačaju nacionalni pokreti usmjereni prema oblikovanju novoga nacionalnog identiteta njihovih sastavnica (primjerice, u Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj, Hrvatskoj i Sloveniji).

U svim će se državama, u potrazi za istodobnom prostornom identifikacijom novih vrijednosti, početi pojavljivati prostorni simbolički naglasci u gradovima, stvarajući tako i u prostoru predodžbu novog svijeta i novih društvenih odnosa. Velike migracije stanovništva iz sela u gradove otvaraju potrebu ubrzane izgradnje stambenih prostora. Najamna kuća postaje dominantan sadržaj gradskih struktura. Gradovi tako mijenjaju fizionomiju. Ulazak industrijskih postrojenja i suvremenih oblika prijevoza u gradove proizvode promjene temeljne urbane infrastrukture. Gradovi se šire i planiraju u pravokutnim blokovima, s jakim prometnicama koje povezuju pojedine gradske četvrti. Zatvorena blokovska struktura, s dominantnim javnim i crkvenim građevinama i zelenilom koje će pratiti naglašenije gradske poteze,

postaje pravilo gradogradnje. Bečka Ringstrasse tek je jedan od snažnih znakova takvih usmjerenja (Moravánsky, 1997 :25,36), ali i obilježje jedne ere Austrijskog Carstva, poput pojma *utemeljiteljsko razdoblje* za Nijemce ili *Drugo carstvo* za Francuze (Schorske, 1997:44). Novac i kapital u gradovima kao središtima moći ostavljaju dubok trag. Sve što je bitno događa se u novim gradskim središtima.

Osim toga, to je vrijeme industrijske revolucije, pojave parnog stroja i bitnih promjena u proizvodnji dobara i transportu, vrijeme do tada nezapamćenog napretka znanosti i tehnologije. Drugim riječima, vrijeme iznimno jake ekspanzije ljudskoga genija, velikih otkrića i nastanka i razvoja mnogih novih znanstvenih disciplina, odnosno bitno nove klasifikacije znanosti u odnosu prema dotadašnjem vremenu. Foucault ga naziva disciplinarnim društvom (1982, u: Hooper-Greenhill, 1989:169) jednostavno zato što se cijeli ljudski život nastoji staviti u okvire koje su postavili znanost, država, obrazovanje i kultura sa sve razrađenijim sustavima suptilne duhovne kontrole. U duhu ideja francuske buržoaske revolucije sve se otvara svakome, a na drugoj se strani specijalizacijom i disciplinom sve stavlja pod kontrolu. Kulturni život građanskog društva dobiva nove zamahe. Kazališta, koncertne dvorane, knjižnice i muzeji preplavljaju gradove unoseći snažne simboličke naglaske u njihove prostore. Jačaju metropole u odnosu prema provinciji. Velike svjetske i gospodarske izložbe te priredbe nacionalnih vrijednosti utemeljene u novom tumačenju povijesti pojavljuju se iz desetljeća u desetljeće. Književnost slijedi povećanje razine pismenosti, umjetnost počinje otvarati nova poglavlja, zaštita kulturne baštine postaje stanovita moda vremena.

Historizam je naziv za to kontroverzno kulturno-povijesno i umjetničko razdoblje 19. stoljeća. Taj se naziv potpuno udomaćio samo u Srednjoj Europi, a tek dijelom na prostorima koji se s njom dodiruju, a označava način pristupa u umjetnosti i, posebice, u oblikovanju prostora, pri čemu se cjelokupna sadržajna i oblikovna inspiracija pokušava pronaći u prošlosti, u stilovima i oblikovnim elementima koji su svoje rađanje, sazrijevanje i nestajanje doživjeli u nekom od prošlih vremena (Moravánsky, 1997:63). Taj pogled unatrag, stvaranje i oblikovanje sadašnjosti i usmjerenje prema budućnosti, utemeljeno na vrijednostima prošlosti, okvir je unutar kojega nastaje historizam. U drugim se europskim zemljama to razdoblje, primjerice u povijesti arhitekture, naziva vremenom eklekticizma (Hitchcock, 1997:191), oživljavanja gotike (Watkin, 1992:404), neo-stilova ili povijesnih stilova i opisuje na druge načine koji više govore o zbivanjima nego što ih određuju.

U cijelom vremenu historizma kontroverzna je činjenica da na jednoj strani uočavamo izniman napredak novog društva i potpuni prekid s dotadašnjim način života, sa svim njegovim pozitivnim i negativnim obilježjima, a na drugoj pak posezanje tog istog društva za poznatim vrijednostima prošlosti koje mu postaju dostupne razvojem humanističkih znanosti i pojačanim zanimanjem za prošlost. Obnoviteljsko razdoblje, kako ga zovu u njemačkim zemljama, upućuje na svu složenost suprotnosti koje su u drugoj polovici 19. stoljeća dovele do stvaranja modernih nacija, čije će traganje za vlastitim korijenima biti jednim od poticaja za pogled unatrag i time za rađanje barem jedne od pretpostavki za nastanak historizma.

Arhitektura i gradogradnja davali su svoj odgovor tražeći estetiku i snagu arhitekture u

modificiranim stilovima prošlosti. Renesansna renesanse, da se poslužim naslovom izložbe koja je 1992. godine održana u Lemgu u Njemačkoj (Renaissance, 1992), a koji je idiomatski sažeo oznaku druge polovice 19. stoljeća, bilo je izlaz koji se nudio. On je na jednoj strani odgovarao duhu vremena, a na drugoj strani ukusu i predodžbama predstavnika nove moći. Nove tehnologije i konstrukcije poput lijevanog željeza, kasnije čelika i armiranog betona, potpuno su izmijenile narav arhitekture. Unutrašnjosti su počele živjeti vlastitim životom. Inovacije su se događale u prefabriciranim dekorativnim elementima koji su aplicirani na pročelja, u raznolikim razinama izrade i obrade dekorativnog plašta, ovisno o namjeni građevine i novčanoj snazi investitora. Stvoren je svijet kojemu je kasnija moderna arhitektura dala pogrdnu oznaku *fasadizam*, svijet koji je na jedan način oblikovao gradske ulice i trgove, a na drugi način unutrašnjost tih građevnih ljosaka. Rasponi njihovih unutrašnjosti kretali su se od potpune primjerenosti vanjštini do rješenja koja su postupno sve više odskakala od dojma vanjštine. Unutrašnjost blokova, koja nije odražavala karakter uličnih pročelja, ali je u početku nosila određene sadržaje mira i rekreacije, zbog sve veće potražnje gradskog prostora postupno se ispunjavala izgradnjom sekundarnog značenja.

Još je jedan element znatno utjecao na usmjerenje arhitekture u vrijeme historizma, ali istodobno i na prostorno okruženje novih nacionalnih preokupacija. To je pojava pojma *spomenik kulture* (Denkmal, monument historique) i pojačanog zanimanja za izučavanje i zaštitu povijesnih građevina. Iako tradicija izučavanja i čuvanja antičkih građevina potječe iz vremena prosvjetiteljstva, u Francuskoj će se tridesetih godina 19.

stoljeća pobuditi zanimanje za srednji vijek i gotiku kao njezin najistaknutiji izraz. Obnova građevina srušenih u francuskoj buržoaskoj revoluciji 1789. i poticaj za njihovo restauriranje motiviralo je istraživanja i teorijske koncepte restauratorstva Viollet-le-Duca, koje će obilježiti drugu polovicu stoljeća. Istraživanje i poznavanje gotike i ostalih povijesnih stilova omogućilo je da se restauriranje povijesnih građevina poistovjeti s dovodenjem građevine u imaginarno idealno stanje koje u stvarnosti nikad nije postojalo (Kruft, 1994:282-84). Pogled unatrag eliminira svijest o mukotrpnom nastanku stila u njegovu dugom povijesnom razvoju i barata apsolutnim konceptom koji nije bio prisutan u trenutku postupnog nastanka velikih povijesnih građevina. To je načelo zapravo omogućivalo pojavu koncepta neostila ili oživljavanja gotike, da bi se kasnije prenio i na ostale povijesne stilove. Restauriranje povijesnih građevina bio je u tom vremenu proces u kojemu su se u interesu čistog stila odbacila svjedočanstva postupnosti u nastajanju građevina ili pak koegzistencije više stilskih izraza na jednoj građevini. Iako je koncept čistog stila preplavio Europu, konzervatorske su se reakcije vrlo brzo pojavile, i to u zemlji u kojoj je oživljavanje gotike bilo najjače, u Engleskoj. John Ruskin i William Morris uspostavljaju vrijednost starosti kao protutežu vrijednosti stila i oblikovanja (Marasović, 1983:56).

Slijedom toga, polovicom stoljeća ideja o zaštiti kulturno-povijesnih spomenika u Austrijskoj Monarhiji dobiva državni status. Krajem 1850. godine osniva se u Beču Centralna komisija za zaštitu povijesnih i umjetničkih spomenika, koja imenuje konzervatore diljem Carstva (Marasović, 1983:59). Krajem pak stoljeća srednjoeuropska će teorija zaštite spomenika uvesti nova

značenja u Viollet-le-Ducovu teoriju povijesnih spomenika. Alois Riegl nastojat će očistiti spomenik od slojeva mita i memoriji dati auru starosne i povijesne vrijednosti (Moravánsky, 1997:100). Povijesna građevina kao spomenik kulture postaje muzejski primjerak i po tome se on svojim izgledom i vrijednošću izdvaja iz novonastale arhitekture koja se služi slobodno transformiranim oblicima toga istog spomenika. Povijesni spomenik postaje kulturni predmet i on se potpuno odjeljuje od prakse restauriranja, reći će nedavno Á. Moravánsky u svojoj knjizi o srednjoeuropskoj arhitekturi (1997:100-3). Posljedica će biti sažeta u sloganu Maxa Dvořáka "konzervirati, a ne restaurirati" (Dvořáka, 1918), koji će srednjoeuropsku konzervatorsku misao uzdići na razinu općeprihvatljivog stajališta, koje će djelovati kao suprotnost u odnosu prema restauratorskoj tezi romantičarskog 19. stoljeća. Zaštitu spomenika u srednjoeuropskim zemljama stoga će predvoditi povjesničari umjetnosti, za razliku od ostalih zemalja, gdje će to pretežno činiti arhitekti.

U tom kontekstu povijesni spomenici za koje su se zalagali P. Mérimée i E. E. Viollet-le-Duc postaju ili ostaju oaze u novoj urbanoj strukturi 19. stoljeća. Fenomen brige za povijesne spomenike zadržava se na pojedinačnoj građevini, s time da se uklanja njezino okolno povijesno građevno tkivo, da bi građevina mogla doći do izražaja kao arhitektonsko djelo. Primjer crkve Notre-Dame u Parizu gotovo je klasičan. Urbanizam historizma započeo u velikim potezima europskih metropola, kasnije će se opreznije odnositi prema različitim sadržajnim zonama. Teoretski jasno definiran u djelima Camilla Sittea, koje su istraživači kasnije kvalificirali kao romantični arhaizam (Schorske, u: Moravánsky, 1997:34), urba-

nizam historizma razlučuje stambene i industrijske zone od onih u kojima se ogleda povijesna struktura naselja. Ono što u Parizu nisu prepoznali polovicom 19. stoljeća, kad su arhitekturom tog stoljeća pregazili veći dio srednjovjekovne strukture grada, u drugim je gradovima postupno prepoznato kao dio njihove povijesne slikovitosti. Poetska Sitteova teza o stambenim četvrtima kao o dijelovima grada koji nose radnu odjeću i o glavnim trgovima i reprezentativnim prostorima kao onima koji moraju nositi nedjeljno ruho (Moravánsky, 1997:35), upućuje na stupnjevanje gradskih prioriteta u kojima arhitektura sudjeluje kao izražajno sredstvo. Nije na odmet ponoviti davno izrečeno mišljenje Željke Čorak da je osnovna težnja historističkog razdoblja ispunjena u jedinstvu arhitektonске i urbanističke dimenzije zgrade koja demonstrira funkciju prizora u historističkoj arhitekturi (1978:29).

Historizam kao određenje razdoblja na razmeđu između klasicizma koji je svoje uzore tražio u klasičnoj grčkoj kulturi, arhitekturi i umjetnosti i secesije koja je pokazala prve znakove pojave moderne u arhitekturi, traži svoje mjesto u prošlosti kao poticaju za budućnost. On je time potpuna odrednica 19. stoljeća koje je u stvaranju novoga društvenog poretka na premisama građanskog društva pokušavalo doći do kulturnih i umjetničkih odrednica koje će odgovarati novom poretku. Dinamičan razvoj znanosti, industrije i tehnologije, nadmoć novca nad titulama starih vremena i nemogućnost građenja novih vrijednosti na onima s kojima se prekinulo uvjetovali su romantični povratak prošlosti prema vremenima korijenjena i nastanka nacija koje su krenule prema svojem modernom utemeljenju, prema tradiciji koja se transformirala u dodiru s novim vremenom. Pogled unatrag da bi se krenulo napri-

jed. Prenošenje prošlih oblika u nove situacije. Traganje za značenjima pojedinih oblika, razdvajanje dekoracije od konstrukcije i stvaranje novog sadržaja, racionalizam koji nije mogao bez povijesnog dekora. Obilježavanje snage i moći države i gradova bio je urbani i arhitektonski okvir historizma.

Hrvatska kao mala zemlja, integrirana svojim dijelovima u veliko Austrijsko, a u tom prijelomnom vremenu u Austro-Ugarsko Carstvo, živjela je u tom srednjoeuropskom okruženju slijedeći suvremene trendove i poticaje i nastojeći na svojem periferijskom položaju uskladiti vlastito i ono što je dolazilo sa strane. Nacionalni poticaji bili su snažan *input* na jednoj strani, a želja za sudjelovanjem u europskim kretanjima i donošenje ideja sa strane unosili su one druge kvalitativne poticaje. Stvoren je svijet u kojemu je integriranje sa Srednjom Europom bilo sve značajnije i jače, pri čemu se Hrvatska kao rubno područje postupno stabilizirala, ali je u političkom smislu i dalje bila razjedinjena slijedom povijesnih okolnosti. Nakon dugog vremena u 19. stoljeću ujedinjen je gotovo sav hrvatski prostor, barem onaj koji je imao hrvatski predznak od vremena turskih osvajanja i relativno ustaljene granice između Austrije, Venecije i Otomanskog Carstva nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Političke prilike 19. stoljeća u Hrvatskoj obilježava proširenje Austrijskog Carstva na do tada mletačke zemlje na istočnoj obali Jadrana i na Dubrovnik. Sve do revolucionarnih zbivanja 1848. godine postupno se uvodi austrijski pravni i državni sustav u Dalmaciju i Istru, a prema novim pristupima razvija se onaj u Slavoniji i Hrvatskoj. U skladu s načelima francuske buržoaske revolucije jača nacionalni duh u Hrvatskoj, što 30-ih godina dovodi do hrvatskog narodnog preporoda, utemeljenja moderne hrvatske

nacije i jedinstvenoga književnog jezika. Međutim, sve se to zbiva odvojeno, na jednoj strani u Dalmaciji, koja ima status austrijske zemlje, na drugoj strani u Hrvatskoj i Slavoniji, koje imaju poseban status, sa Saborom i banskom vlasti, i napokon u Istri, koja ima poseban razvoj. Ta povijesno uvjetovana rascjepkanost Trojedne Kraljevine utjecat će kako na politički, tako i na kulturni život i razvoj kulture historizma. Austro-ugarska nagodba iz 1867. godine urodila je podjelom teritorija Carevine na dva međusobna ovisna, ali ipak u mnogočemu posebna dijela. Hrvatska i Slavonija našle su se u dijelu koji je postao ovisan o Mađarskoj, dok su Dalmacija i Istra dalje ostale austrijske zemlje. Sve je to trajalo do Prvoga svjetskog rata početkom 20. stoljeća, kad je Austro-Ugarska Monarhija nestala s europskoga političkog zemljoviđa.

Gdje su u svemu tome muzeji? Oni slijede društvena kretanja i upravo u 19. stoljeću postaju jedna od bitnih kulturnih društvenih institucija. Demokratizacija društva uvjetovala je i demokratizaciju i dostupnost dotadašnjih plemićkih, vladarskih ili crkvenih zbirki širokoj javnosti. Muzejske zgrade diljem Europe postaju simbolički naglasci starih i novih europskih metropola. Muzejski otok u Berlinu tek je metafora onih poticaja koji se šire Europom. Tijekom stoljeća muzej je postao atraktivna institucija, koja je iza sebe ostavila dječje bolesti institucionalizacije. On ispunjava edukativnu i zaštitnu funkciju, ali i zadaću prezentiranja nacionalnih kultura. Pojavljuje se stanovita bipolarnost u funkcijama muzeja. Niču nacionalni muzeji koji objedinjuju skupljanje stvari što određuju dio nacionalnog identiteta, ali se ujedno specijaliziraju muzejske zbirke i institucije. Iako je to vrijeme jačanja institucija i palatinskog koncepta u shvaćanju mu-

zeja i kreiranju njihovih novih prostora, na djelu je istodobno i proces razdvajanja muzejskih zbirki i specijalizacija, čime se muzej dovodi u punu ovisnost o novoutemeljenim znanstvenim disciplinama, čega se ne može osloboditi ni danas, nakon više od stotinu godina takvog djelovanja te velikih i brojnih promjena koje su se dogodile u društvu i u načinima razmišljanja. Ta će simbioza uvjetovati niz dvojbi u razvoju muzeologije kao znanstvene discipline, u školovanju muzealaca i u odnosu prema predmetnom svijetu što ga muzeji čuvaju u svojim zbirkama. Uspostavit će se donekle izmijenjeni odnosi između muzejskog predmeta, zbirke i muzeja kao ustanove na temeljima zbirke kao taksonomskog sustava koji odražava znanstveni sustav mišljenja i klasifikaciju u duhu vremena. Muzej sve više postaje ustanova za prikaz znanja u izlaganju zbirki za publiku, dok iskaz i stvaranje novoga znanja ostaju zatvoreni u osami novih studijskih zbirki koje se u velikim muzejima krajem 19. stoljeća već usporedno razvijaju (Maroević, 1993:42). Za takav bipartitni model muzeja već se 1821. godine zalagao J. W. Goethe (Bazin, 1967:263). G. Bazin će reći da se muzej, iako postaje kulturnom institucijom par excellence, pribirući krhotine živoga svijeta, hrani na smrti kulture (1967:237). Ta nekrofilna crta pratit će ocjenu muzeja cijelog 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća dovesti do pokreta anti-muzeja.

Iako ta globalna ocjena muzejskih kretanja u 19. stoljeću pokazuje dvije različite strane medalje, nama se valja pozabaviti onom ljepšom, tj. onom stranom koja će iz Bazinove konstatacije o hranjenju "na smrti kulture" izvući pozitivniji zaključak. Sjetimo li se tek one biblijske da ako sjeme koje padne na zemlju ne umre neće dati novoga života, tada

će hranidba na smrti kulture radati novu svijest o kulturi. Starije kulture, koje su nastale i umrle ostavljajući tek tragove svojega postojanja u predmetnom svijetu koji nas okružuje, u arheološkim iskopima, u grobnicama i nekropolama, u tišini i izoliranosti riznica, ali i u živom svijetu umjetničkih djela, u nezbrinutom bogatstvu narodnih rukotvorina i običaja, postale su hranom za stvaranje nove svijesti. Moderne su se nacije, bez obzira na sve kontroverznosti i tragike, ali i vrijednosti i poticaje njihova kasnijeg djelovanja, prepoznavale u tim tragovima i krhotinama prošlosti što je preostala nakon što su je kotači vremena tako nemilosrdno gazili putovima i bespućima onoga istoga svijeta u kojemu i danas živimo. U muzejima 19. stoljeća stvarala se slika naroda osmišljena istodobno kao mit i kao povijesna istina, kao idealni uzor slavne prošlosti i kao temelj za nova nacionalna ishodišta. Ambivalentnost historizma 19. stoljeća ogledala se i u shvaćanju povijesti i značenju vlastitog naroda kao idealizirane slike bez natruha što ih je taložilo vrijeme koje je prolazilo i bez potpunog uočavanja objektivnosti povijesnih realnosti koje su značile relativiziranje jasnih nacionalnih poruka. Izvori su se tražili u narodnoj umjetnosti i autohtonosti narodnog bića, u tradiciji posebnosti narodnosnih simbola, načina života i tradicije življenja na određenom tlu, ali istodobno i u posvajanju stanovitih internacionalnih svojstava i obilježja povijesnih stilova. Tako je gotika na svoj način protumačena kao simbolički izraz germanskih (Moravánsky, 1997:72), ali i kršćanskih tradicija, bizantske orijentalne oznake vezane su za židovsku kulturu, ali su se primjenjivale i na druge sadržaje (Moravánsky, 1997:93), klasični pak utjecaji uz romanske tradicije, ali i kao simbolički izrazi državne snage i klasičnoga kulturnog digni-

teta. Renesansna je pak tradicija, posebice u djelima Gotfrieda Sempera, nalazila mjesto kao izraz demokratičnosti društva i otvorenosti prema svima (Kruft, 1994:315).

Muzeji 19. stoljeće usmjerili su se na tri razine: na univerzalnu nacionalnu razinu, koja se u pojedinim zemljama ostvarivala kao jako sredstvo potpore nacionalnim idejama i traženju simboličkih uzora u materijalnome i duhovnom svijetu prošlosti, na razinu specijalizacije sukladno novoj strukturi znanstvene klasifikacije, pri čemu se uz prirodne i tehničke znanosti diskretno pojavljuju i one humanističke, vezane za arheologiju, povijest umjetnosti ili etnologiju kao potpora znanstvenom istraživanju i argumentiranju znanstvenih teorija i, napokon, na razinu muzeja na otvorenome, koji su zanimanje za tradicionalnu narodnu kulturu usmjeravali prema očuvanju i muzeološkoj interpretaciji tradicionalne narodne arhitekture i cjelokupnog narodnog života i običaja. Ta su se određenja tijekom vremena spuštala na lokalnu razinu razvijajući opće muzeje regija i gradova, specijalne muzeje pojedinih grana ili dijelova znanstvenih disciplina i muzeje na otvorenome koji su od etnografskih polako počeli težiti onim arheološkima, ili pak industrijske kulture koja je nestajala u jakim naletima sve bržih promjena tehnologije i načina proizvodnje te korištenja primjerenom energijom.

Kad danas sa stajališta određenoga povijesnog odmaka promatramo cjelokupni segment kulturne baštine 19. stoljeća, bez obzira na to odnosio se on na gradogradnju, arhitekturu ili pristupe zaštiti kulturne baštine s jedne strane ili na muzejsku aktivnost, skupljanje, organiziranje, zaštitu i prezentiranje i tumačenje muzejske građe s druge strane, ne možemo ne izvući zaključke koji će pomoći da naše vrednovanje toga raz-

doblja bude više na tragu doprinosa toga vremena boljem razumijevanju razvoja ljudskog društva i kulture nego na liniji kritičke prosudbe učinaka koji su posredno pridonijeli tome da se u 20. stoljeću suočimo s razmjerima svjetskih ratnih kataklizama. To drugo, kritičko stajalište dobro je imati na umu kako bismo u sadašnjosti izbjegavali pogreške prošlosti, ali kako bismo istodobno shvatili svu subjektivnost, relativnost i ograničenost svakog vremena u prosudbi potrebe da se slijede iskustva i tradicije nekog prijašnjeg vremena. Svijest o relativnosti povijesnog vremena dobra je korekcija svake uporabe tradicije za osmišljavanje posebnoga nacionalnog identiteta. Proces globalizacije koji su pred nama i u koje smo dijelom uronili upućuju na još nedovoljno spoznati drugi pol iste sintagme: Koja je uloga tradicije u procesima globalizacije? Je li moguće i, naravno, potrebno očuvati nacionalni identitet u procesima globalizacije? U tom bih kontekstu spomenuo tek dvije sintagme koje su u posljednje vrijeme dosta često u uporabi: svjetska kulturna baština i nacionalna kulturna baština. U čemu su spona i kakve su razlike među njima? Uloga muzeja u navedenim je procesima nezamjenjiva, kao što je bila nezamjenjiva u vremenu stvaranja modernih nacija. U čemu su sličnosti i razlike? Što je u tom kontekstu danas romantična prošlost, a što supstrat bez kojega je nemoguće ići u globalnu budućnost? Mi, naravno, nećemo moći odgovoriti na sva ta pitanja, ali bi ih bilo dobro načeti u raspravama, otvoriti kanale za komuniciranje kako nas budućnost ne bi iznenadila svojim neodmjerenim zaboravljanjem prošlosti. Tradicija, koju i danas prepoznajemo kao vrijednost, u tome mora odigrati presudnu ulogu.

* U ovom sam se radu koristio dijelovima vlastitoga uvodnog teksta za katalog izložbe *Arhitektura*

historicisma u Rijeci.

Bilješke:

Bazin, G. (1967), *The Museum Age*, Desoer, Bruxelles
 Čorak, Ž. (1978), *Bollé u funkciji grada*, Život umjetnosti, 26-27:22-31.

Dvořák, M. (1918), *Katechismus der Denkmalpflege*, Wien

Foucault, M. (1982), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Penguin Books, Middlesex

Hitchcock, H. R. (1977/4th Ed.), *Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries*, Yale University Press, New Haven, London

Hooper - Greenhill, E. (1989), *The Museum in the Disciplinary Society-u: Museum Studies in Material Culture*, Ed. S. Pearce, Leicester University Press, Leicester

Kruft, H. W. (1994), *A History of Architectural Theory*, Zwemmer, Princeton, Architectural Press, London-New York

Marasović, T. (1983), *Zaštita graditeljskog nasljeda - povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*, Društvo konzervatora Hrvatske i dr., Zagreb-Split

Maroević, I. (1993), *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta, Zagreb

Moravánsky, Á. (1977), *Competing Visions - Aesthetic Invention and Social Imagination in Central European Architecture, 1867-1918*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England

Renaissance der Renaissance - Ein bürgerlicher Kunststil im 19. Jahrhundert (1992), katalog Ausstellung im Weserreinaissance-Museum Schloss Brake bei Lemgo, 2. Mai bis 18. Oktober 1992, Deutscher Kunstverlag, München, Berlin

Schorske, C. E. (1997), *Beč krajem stoljeća*, Antibarbarus, Zagreb (izvornik: *Fin de-siècle Vienna*, New York, 1985)

Watkin, D. (1992), *A History of Western Architecture*, Laurence King, London

Zite, K. (1967), *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd (izvornik: *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, Wien, 1909)

THE 19th CENTURY - TRADITION AND MODERN NATIONS

The whole of the 19th century was a period of great turmoil in European history. In all states strong symbolic accents were being built in cities during the quest for the spatial identification of new values, creating thus a spatial image of a new world and new social relationships. At the same time, this was the period of the industrial revolution and an exceptionally strong expansion of the human genius. Everything is made possible for everyone, while specialisation and discipline bring everything under control.

Historicism is the name of this cultural and historical period of the 19th century that is broadly accepted only in Central Europe. Its framework is the creation and shaping of the present, aimed towards the future and based on the values of the past. Architecture and town planning sought to find an aesthetics and strength in modified styles from the past. The concept of the cultural monument (Denkmal, monument historique) and the greater interest taken in the study and conservation of historical buildings were a major influence on providing a direction to architecture.

Croatia followed European trends on the periphery of the Austrian Monarchy. There was a strengthening of the national movement and national consciousness was formed.

Museums followed social trends and became an essential cultural institution. Museum buildings

became the symbolic accents of European metropolises. On the one hand there were national museums, and on the other there were specialised museums that reflected the scientific system of thought. To an ever-greater extent, museums became institutions that displayed knowledge to the public, while the creation of new knowledge remained closed in the lonely confines of new collections that were used for study. In the museums of the 19th century an image was created of nations that was at the same time conceived as myth and historical truth.

The ambivalence of historicism is also evident in the way it views the history and significance of a particular nation as an idealised image without stains and without properly taking into account the objectivity of historical reality. Museums in the 19th century were focused on three levels: the universal national level, the level of specialisation as support to scientific research and the argumentation of scientific theories, as well as the level of museums in the open air with the aim of providing care for tradition in space.

The awareness of the relativity of historical time is a contemporary correction to the use of tradition in bringing a crucial role. Contemporary processes of globalisation need tradition so that the future does not surprise us by forgetting the past.